

Registro Nr. 2760

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 13 (SA)

VILNIAUS KONFEDERACIJOS TEISMAS

ВИЛЕНСКИЙ КОНФЕДЕРАЦИОННЫЙ СУД

**KONFEDERACIJOS TEISMO TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ IR
DEKRETŲ KNYGŲ; EINAMŲJŲ REIKALŲ PROTOKOLŲ; ORDINARINIŲ,
SUMARINIŲ, CIVILINIŲ IR KT. BYLŲ REJESTRŲ APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1792-1793 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Konfederacijos -tai prisiekusių bajorų sąjungos, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) sudaromos konkrečių politinių tikslų realizavimui, iškilus valstybėje rimtai vidaus krizei ar išorinei grėsmei.

1792 m. Abiejų Tautų Respublikoje (toliau ATR) kilo Ketverių metų seimo (1788-1792) pažangioms reformoms priešiškos bajorijos maištas, kurio pagrindiniu uždaviniu buvo *Gegužės trečiosios Konstitucijos* nustatytos ATR santvarkos likvidavimas. Pagrindine šios politinės jėgos susivienijimo forma tapo prisiekusių bajorų sąjungos arba konfederacijos. Jų sudarymo pradžia tapo 1792 m. gegužės 14 d. Lenkijos karalystei priklausančioje Ukrainos dalyje Targovicos mieste paskelbta konfederacija (lenkų k. *konfederacja targowicka*), kurią savo lėšomis ir kariuomene stipriai palaikė Rusijos imperija. Targovicos konfederacija, rusų kariuomenės padedama, įsitvirtino Lenkijoje.

Konfederatų judėjimas greitai persikėlė ir į Lietuvą, kur 1792 m. birželio 25 d. Vilniuje buvo sudaryta **LDK generalinė laisvoji konfederacija** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*).¹ 1792 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Brastoje abi konfederacijos - *Lenkijos karalystės generalinė*, dar vadinama Targovicos konfederacija ir *LDK generalinė laisvoji konfederacija* susijungė į vieną **Generalinę Abiejų Tautų konfederaciją** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Obojga Narodów*). Tačiau, net sudarius abiems konfederacijoms bendrus valdžios organus, tarp jų veiklos ir toliau išliko griežta takoskyra.

LDK generalinė laisvoji konfederacija palaikė svarbiausius Targovicos konfederacijos politinės programos reikalavimus, tačiau nebuvo jai pavaldi ar priklausoma organizacija. Tai buvo savarankiška Lietuvos didikų ir bajorų sąjunga, kėlusi savo tikslus ir uždavinius.² Ji suformavo atskirą vadovybę ir įtvirtino griežtai centralizuotą valdymo sistemą visoje Lietuvoje. Vienas iš pagrindinių konfederacijos šalininkų ir vadų buvo kunigaikštis Simonas Kosakovskis.

Būtina pažymėti, kad dar prieš LDK generalinės laisvosios konfederacijos paskelbimą, 1792 m. gegužės-birželio mėn. rytiniuose šalies vaivadijose ir pavietuose: Breslaujoje, Polocke ir Oršoje, remiantis rusų kariuomenės parama, buvo sudarytos pirmosios vietinės bajorų konfederacijos.

Birželio pradžioje rusų kariuomenė ėmė žygiuoti į Vilnių. Priešui artėjant, LDK sostinė ištuštėjo. Iš miesto masiškai traukėsi bajorija, miestiečiai, išvyko dalis magistrato pareigūnų. Mėginimai sutelkti savanorius ir kartu su LDK kariuomene ginti Vilnių buvo nesėkmingi. Birželio

¹ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 5-6.

² *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiej y Wileńskiej, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792.

9 d. darbą nutraukė Vilniaus žemininkų teismas. Į posėdį atvykę teisėjai Mykolas Horodenskis ir Julijonas Pomarnackis konstatavo, kad birželio 8 d. vakare, mieste trimitininkams paskelbus apie artėjantį priešą, žemininkų teismo teisėjas Ignotas Gieraltas Tovianskis dėl skubių asmeninių reikalų bei vengdamas patekti į rusų rankas, išvyko iš Vilniaus. Todėl likę teisėjai bei raštininkas, atidėję teismo posėdžius iki spalio 1 d., taip pat išsiskirstė.³

1792 m. birželio 14 d. Rusijos kariuomenės daliniai be kovos užėmė ištuštėjusią sostinę. Kartu su jais į miestą su nedidele palyda įžygiavo generolas majoras kunigaikštis Simonas Kosakovskis, J. Rudnickis, broliai Manuciai bei kiti asmenys, turėję parengti ir organizuoti Vilniaus vaivadijos konfederaciją. Kunigaikštis S. Kosakovskis iš karto ėmėsi priemonių prieš savo politinius priešininkus, kai kurie iš jų jo įsakymu buvo suimti ir įkalinti.⁴

Nepaisant spaudimų ir raginimų, kurti Vilniaus vaivadijos centrinio pavieto konfederaciją sekėsi sunkiai. S. Kosakovskį palaikė tik nedidelė grupė bajorijos: Vilniaus žemės teismo teisėjas Vladislovas Šadurskis, Vilniaus pilies teismo teisėjai Ignotas Švykovskis ir Pilypas Gurskis, Gardino pakamaris Prančiškus Jundzilas, Vilniaus tiltininkas Cezaris Savanievskis, ribų komisari Jazdovskis ir Žlobickis, taurininkas Tomašas Marcinkevičius ir kt. Nemažai buvo ir abejojančių pareigūnų, tarp jų ir Vilniaus vaivada Mykolas Jeronimas Radvila bei aktyvus Gegužės 3 d. konstitucijos priešininkas Vilniaus vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis, kuris pabūgęs kaltinimų bendradabaviu su Rusija dar gegužės pabaigoje išvyko į Prūsiją.⁵

Tokiomis aplinkybėmis S. Kosakovskis nusprendė pasirūpinti Vilniaus miestiečių priesaika konfederacijai. Birželio 16 d., sukvietęs magistrato atstovus, jis nurodė, kad miestiečiai turi prisiekti, tačiau jei vilniečiai nepaklus, jis leisis kazokams valandą „paūžti“ mieste.⁶ Birželio 17 d. Vilniaus magistratas, kartu su rotušėje susirinkusia bendruomene ir cechais, prisiekė ištikimybę susikonfederavusiai Respublikai. Po to, Šv. Kazimiero bažnyčioje giedant *Te Deum laudamus* buvo surengtas šventinis patrankų saliuotas.⁷

Sekančiomis dienomis Vilniuje pavyko sutelkti daugiau bajorijos. Į sostinę atvyko aktyvus konfederacijos šalininkas Livonijos vyskupas ir Vilniaus koadjutorius Juozapas Kazimieras Kosakovskis. Birželio 20 d. prie Pacų rūmų (Didžiojoje gatvėje) surinkusiai miniai Breslaujos pavieto regimentorius J. Rudnickis perskaitė konfederacijos aktą. Susirinkusieji buvo pakviesti prisiekti „susikonfederavusiai Respublikai“ bei imta rinkti šalininkų parašus.⁸ Per šešias dienas pavyko surinkti apie 1000 parašų.

³ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 156 (Spr. 4364), l. 6v.

⁴ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 73.

⁵ SZYBIAK, Ignacy; *Ignacy Jakub Massalski*//Polski Słownik Biograficzny, T. XX, 1975, p. 135-139.

⁶ SMOLEŃSKI, Władysław; *Konfederacja targowicka* – Kraków, 1903, p. 111.

⁷ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 74.

⁸ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 75.

Svarbu pažymėti, kad Vilniaus vaivadijos konfederacijos aktas, skirtingai nuo LDK generalinės konfederacijos ar kitų vaivadijų ir paviėtų bajorų sąjungų aktų nebuvo įrašytas į Vilniaus žemės ar konfederacijos aktų knygas.⁹

Mokslinėje literatūroje yra žinoma tik apie Vilniaus konfederacijos akto, datuoto birželio 27 d., įžangos publikaciją, atspausdintą 1792 m. rugpjūčio 4 d. laikraščio „Gazeta Warszawska“ priede.¹⁰ Akto įžangos publikavimas birželio 27 d. leidžia manyti, kad ji buvo sudaryta ir priimta jau po LDK generalinės konfederacijos paskelbimo. Apie tai liudijo dokumente minimas Vilniaus vaivadijos konfederacijos jungimasis prie „lietuvių tautos generalinės konfederacijos“.

Priešingai šiai prielaidai, Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA) saugomuose Vilniaus vaivadijos konfederacijos dokumentuose rasti duomenys, leidžia teigti, kad šios politinės sąjungos raštinė realiai pradėjo veikti dar birželio 25 d. Tą dieną pradėta vesti Vilniaus vaivadijos konfederacijos aktų knyga, į kurią buvo įrašytas LDK generalinės konfederacijos aktas.¹¹

1792 m. birželio 25 d. taip pat buvo suformuota Vilniaus vaivadijos konfederacijos vadovybė: maršalas ir šeši tarėjai (*lenkų k. konsyliarz*). Maršalu buvo išrinktas Ignotas Švykovskis, o tarėjais Pilypas Gurskis, Jurgis Stempkovskis, Jonas Heikingas, Ferdinandas Giedraitis, Antanas Piotrovskis ir Juozapas Didinskis.¹² Nuo Vilniaus konfederacijos į LDK generalinės konfederacijos Generalitetą buvo deleguoti du tarėjai: Vitebsko vaivada Juozapas Dominykas Kosakovskis ir Vilniaus stalininkas Martynas Giedraitis.

Tuo pačiu metu pradėjo veikti Vilniaus konfederacijos teismas ir raštinė. Raštinę iš pradžių buvo pavesta tvarkyti raštininkui Ferdinandui Kontrimui, o 1793 m. jį pakeitė Gabrielis Šadurskis. Pagrindiniu dokumentu, reglamentavusiu šio teismo įsteigimą ir jo kompetenciją buvo 1792 m. rugpjūčio 17 d. LDK generalinės konfederacijos priimtas universalas (įsakas) apie pirmosios ir aukščiausiosios instancijos teismus.¹³ Remiantis šiuo universalu Lietuvoje buvo įvesta dviejų pakopų konfederacinių teismų sistema.

Vilniaus vaivadijos konfederacijos teismas buvo pirmos instancijos teismu. Svarbu tai, kad Vilniaus konfederacijos tarėjai kartu vykdė ir teisėjų funkcijas. Pavyzdžiui, teismo tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knygoje minimi: pirmininkaujantis maršalas Ignotas Švykovskis, tarėjai Pilypas Gurskis, Jurgis Stempkovskis ir Jonas Heikingas.¹⁴ Taigi tarėjai dalyvavo konfederacijos valdyme bei taip pat vykdė teisingumą jos teisme.

Vilniaus vaivadijos konfederacijos teismas, kaip ir kiti pirmosios instancijos teismai, nagrinėjo po LDK generalinės laisvosios konfederacijos akto paskelbimo, tai yra po 1792 m.

⁹LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (Spr. 4214), l. 1-12v.

¹⁰ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 75-76.

¹¹ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 103 (Spr. 4308), l. 1.

¹² LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (Spr. 4214), l. 31.

¹³. *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792. P. 189-196.

¹⁴ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (Spr. 4214), l. 31.

birželio 25 d., įvykdytus nusikaltimus (*sprawy wszelkie uczynkowe*) bei dvarų užgrobimo (*expulsio*) bylas. Šis teismas sprendė visas baudžiamąsias ir civilines bylas, kuriose vieną iš šalių atstovavo bajoras.

Konfederacijos teisme nagrinėjamos bylos buvo įrašomos į tam tikrus sąrašus – rejestrus arba registrus. Pirmąjį, baudžiamųjų bylų rejestrą (*regestr taktowy*) sudarė kriminaliniai nusikaltimai įvykdyti teismo vietoje ir pažeidę jo saugumą. Antrasis, piniginis rejestras (*regestr sumaryjny*) buvo skirtas išvavimo ir dvarų užgrobimo bylų fiksavimui bei bylų dėl įvairaus pobūdžio nepaklusnumo Vilniaus konfederacijos sprendimams įrašymui. Į trečiąjį, paprastąjį rejestrą (*regestr ordinaryjny*) buvo įrašomos visos Vilniaus vaivadijos centriniam paviete įvykdytos kriminalinių nusikaltimų bylos.¹⁵

Konfederacijos teismo sprendimai buvo priimami balsų dauguma. Teisėjų balsams pasiskirsčius po lygiai, lemiamą balsą turėdavo maršalas. Tirti bylas bei atlikti teisminį tardymą privalėjo mažiausiai du tarėjai arba tarėjas ir raštininkas. Teismo posėdžiai vyko kasdien, išskyrus sekmadienius ir švenčių dienas. Šaukimas į teismą buvo išduodamas Vilniaus vaivadijos konfederacijos maršalo Ignoto Švykovskio vardu. Pašauktasis į teismą turėjo atvykti per dvi savaites. Šaukimus įteikdavo konfederacijos teismui prisiekę vazniai. Šio teismo sprendimais nepatenkinti asmenys turėjo teisę apeliuoti į LDK generalinės konfederacijos aukščiausios instancijos teismą.

Vilniaus konfederacijos teismo raštinėje dokumentai buvo tvarkomi preciziškai. Čia nuo 1792 m. birželio 25 d. iki 1793 m. rugsėjo 30 d. į tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knygą įrašyti 572 dokumentai, iš jų didelė dalis buvo notarinio pobūdžio – tai nekilnojamojo turto sutartys, testamentai, inventoriai, skolos įsipareigojimai ir kt).¹⁶ Kitus aktus sudarė teisminiai dokumentai (obdukcijos, šaukimo į teismą patvirtinimai ir kt.). Visi dokumentai įrašyti teisėjų akivaizdoje, o aktikacijos (įrašymo) faktas patvirtintas tarėjo ir regento (raštininko padejėjo) parašais.¹⁷

Teismo aktus galima suskirstyti į viešuosius ir privačius. Viešieji dokumentai – tai Vilniaus vaivadijos konfederacijos veiklą reglamentavę nutarimai, potvarkiai, aplinkraščiai, nurodymai. Privatūs – tai dokumentai, liudiję asmens teisę į nekilnojamo turto objektą, testamentai, prekybiniai sandėriai, sutartys, liudijimai apie atliktus procesinius veiksmus. Vilniaus konfederacijos teismo aktų knygose įrašytų dokumentų dalį sudarė Rusijos kariuomenės išduotų kvitų už proviantą ir arklių pašarą aktikacijos bei šios kariuomenės padarytų nuostolių rejestrai.

Pirmos instancijos konfederacijos teismų priimami sprendimai dažnai kėlė bajorijos nepasitenkinimą, nes vietinių konfederacijų pareigūnai greta teisminės veiklos vykdė įvairius administracinius ir finansinius LDK generaliteto nurodymus, dėl to savo kaip teisėjų darbą dirbo

¹⁵ *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiej y Wileńskiej, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792, p. 248-249.

¹⁶ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (Spr. 4214), l. 1-849.

¹⁷ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Notarinės konfederacinių teismų funkcijos 1792-1793 metais// Notariatas*, Nr. 23, -Vilnius, 2017, p. 26.

paviršutiniškai. Dažnai šio teismo teisėjai buvo sudaryti iš „vienai partijai“ parankių žmonių, todėl negalėjo nešališkai spręsti bylų.

Vienas iš svarbių šių teismų veiklos uždavinių buvo kova su konfederacijos politiniais priešininkais ir jų teisinis persekiojimas. Tuo metu visuomenėje plačiai nuskambėjo Vilniaus konfederacijos teismo nagrinėta aktyvaus miestiečių teisių gynėjo, LDK asesorių teismo nario Ignoto Grabovskio byla.¹⁸ 1792 m. gruodžio 16 d. teismas apkaltino I. Grabovskį siekiu panaikinti bajoriškąsias teises, broliavimusi su Vilniaus miestiečiais, jų kurstymu prieš bajorus, skatinimu siekti savivaldos, o taip pat priešišku veikimu prieš konfederaciją.¹⁹ I. Grabovskis tris kartus buvo kviestas į teismą, tačiau neatvyko. 1793 m. sausio 16 d. Vilniaus konfederacijos teismas už akių priėmė sprendimą šioje byloje. I. Grabovskiui buvo paskelbta garbės atėmimo bausmė (*infamia*) bei teismo dekretu paskirtas areštas (*sekrestras*) jo valdomam Medininkų dvarui Vilniaus vaivadijoje bei jame esančiam kilnojamajam turtui. Vėliau I. Grabovskis apskundė šį teismo sprendimą ir pasiekė, kad byla būtų peržiūrėta jo naudai.²⁰

Susidariusi padėtis privertė LDK generalitetą 1793 m. kovo 20 d. paskelbti universalą dėl žemės teismų atkūrimo. Šiuo nutarimu visuose LDK pavietuose ir vaivadijose buvo atnaujinamas, tradicinių žemės teismų darbas. Šie teisminės sistemos pasikeitimai palietė ir Vilniaus vaivadiją, kur pradėjo veikti žemės teismas. Nepaisant to, Vilniaus konfederacijos teismas nebuvo panaikintas. Jo kompetencijoje liko tik tiesiogiai su vietinės konfederacijos veikla ar jos pareigūnais susijusių bylų nagrinėjimas.

1793 m. rugsėjo 16 d. ATR seimas nutarė paleisti Targovicos konfederaciją. Tą pačią dieną buvo paleista ir LDK generalinė laisvoji konfederacija. Taip pat panaikintos vietinės konfederacijos ir jų teismai. Joms buvo nurodyta iki spalio 1 d. perduoti savo teismų aktų knygas ir posėdžių protokolus pavietų žemės teismo raštinėms. 1793 m. rugsėjo 30 d. maršalas I. Švykovskis bei tarėjai: J. Stempkovskis, F. Giedraitis, A. Piotrovskis ir J. Heikingas perdavė paleistos Vilniaus vaivadijos konfederacijos teismo bylas Vilniaus žemės teismo žinion.²¹

Vilniaus žemės teismas veikė ir po 1795 m. įvykusio Lenkijos-Lietuvos valstybės žlugimo, o 1831 m. caro valdžiai šį teismą panaikinus, jo bylos ir archyvas buvo perduoti Vilniaus apskrities teismui.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

¹⁸ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 171.

¹⁹ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 103 (Spr. 4308), l. 106-108.

²⁰ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 103 (Spr. 4308), l. 203-204v.

²¹ LVIA. F. 13 (SA) Ap. 1. B. 1 (Spr. 5358), l. 133v.

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“²² Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Vilniaus apskrities teismas, kurio žinioje buvo Vilniaus žemės, pilies ir kt. teismų dokumentai nuo 1852 m. rugsėjo mėn. iki 1855 m. liepos mėn. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 768 bylas.²³ Šių bylų perdavimo žiniaraštyje buvo nurodytos ir 5 Vilniaus konfederacijos bylos.²⁴ Tikėtina, kad šios institucijos bylų centriniam senųjų aktų archyvui buvo perduota daugiau, tiesiog jos žiniaraštyje nebuvo įvardintos. Visos Vilniaus vaivadijos konfederacijos bylos buvo gautos įrištos su numeruotais lapais, tačiau nesuvarstytos virvele ir be antspaudo.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Vilniaus konfederacijos bylos (3 vienetai) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5370-5371).²⁵ N. Gorbačevskio kataloge šios bylos buvo pavadintos Vilniaus konfederacijos rejestrais. Be to dvi bylos kataloge gavo vienodą numerį (Gor. Nr. 5371). Ankstyviausias dokumentas buvo 1792 m., vėlyviausias – 1793 m. Kiekvienai bylai buvo nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis. Tokį nedidelį Vilniaus konfederacijos bylų kiekį kataloge nulėmė tai, kad N. Gorbačevskis nemažai šių bylų klaidingai priskyrė prie Vilniaus žemės teismo bylų grupės.

1906 m. buvo išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas. Šiame kataloge Vilniaus konfederacijos bylos taip pat sudarė atskirą grupę (Spr. Nr. 5358-5360), kuriai taip pat priklausė 3 bylos.²⁶ I. Sprogis šias bylas pavadino Vilniaus konfederacijos protokolais ir rejestrais. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojamasi iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos

²² Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

²³ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923. p. 46.

²⁴ LVIA. F. 594 Ap. 1. B. 654 l. 507v-508.

²⁵ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*– Вильна; 1872, p. 177.

²⁶ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*/ сост. И.Спрогис – Вильна, 1901-1913, p. 191.

archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdamas šį potvarkį, 1948-1951 m. fondui „Vilniaus konfederacija“ buvo suteiktas Nr. 13 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir fondas Nr. 13 (SA) „Vilniaus konfederacija“. Tuo metu kaip fondo Nr. 13 (SA) apskaitos dokumentas buvo naudojamas I. Sprogio spausdintinis Senųjų aktų katalogas. Pagal jį fondui priklausė 3 bylos Spr. Nr. 5358-5360.

1968 m. iš dokumentų pabirų, susijusių su Vilniaus ir kitų konfederacijų veikla, buvo sudarytas fondo Nr. 13 (SA) „Vilniaus konfederacija“ apyrašas Nr. 2. Šiam apyrašui priklausė 4 bylos, kurių chronologinės ribos buvo 1768-1793 m.

1985 m. Lietuvos centriniam valstybiniam istorijos archyve atlikus Vilniaus konfederacijos fondo Nr. 13 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, nustatyta, kad pagal I. Sprogio Senųjų aktų katalogą bylų grupėje Nr. 5358-5360 faktiškai yra tik viena byla, o apyraše Nr. 2 - 4 bylos. Dvi bylos - Spr. Nr. 5358 ir Nr. 5359 – vėliau rastos. Pagal archyvo apskaitą tuo metu fonde Nr. 13 (SA) buvo 7 bylos.

2021 m. sudarytas naujas fondo Nr. 13 (SA) apyrašas Nr. 1, kuris buvo papildytas aštuoniomis bylomis. Tuo pačiu metu senas fondo pavadinimas „Vilniaus konfederacija“ pakeistas nauju „Vilniaus konfederacijos teismas“.

2021 m. buvo taip pat naujai pertvarkytas ir aprašytas fondo Nr. 13 (SA) „Vilniaus konfederacijos teismas“ apyrašas Nr. 2, kurio bylos sudarytos iš dokumentų pabirų. Kiekvienam dokumentui lietuvių ir rusų kalbomis sudaryta atskira antraštė, nustatytos chronologinės ribos, nurodyti jo lapai byloje ir kt. ypatybės.

Po pertvarkymų fondo Nr. 13 (SA) „Vilniaus konfederacijos teismas“ apyraše Nr. 1 yra 11, o apyraše Nr. 2 – 4 apskaitos vienetai.

Iš viso Vilniaus konfederacijos teismo fonde Nr. 13 (SA) yra 15 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1768-1831 m.

Konfederacijos teismo tvirtinamųjų, eimamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų; einamųjų reikalų protokolų; ordinarinių, summarinių, civilinių bylų rejestrų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti I. Sprogio ir N. Gorbačevskio kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2021 m., sudarant fondo Nr. 13 (SA) „Vilniaus konfederacija“ apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;

- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Vilniaus konfederacijos fondo Nr. 13 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 11 į I. Sprogio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni I.Sprogio ir N. Gorbačevskio katalogų numeriai.

Fondo Nr. 13 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Tai Vilniaus konfederacijos teismo tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knyga, dekretų knyga; einamųjų reikalų protokolai; konfederacijos administracinės-finansinės veiklos dienynas; ordinarinių, summarinių, civilinių bylų rejestrai. Chronologinės dokumentų ribos yra 1792-1793 m.

Tvirtinamųjų aktų knygas sudaro įvairaus tipo nuosavybės dokumentai: testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys; dovanojimo raštai, kvitaciniai užrašai, prekybiniai sandėriai, paskolos ir kt. Į einamųjų reikalų aktų knygas įrašyti skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūros aktai (obdukcijos) ir kt. Dekretų knygose įrašyti Vilniaus konfederacijos teisme nagrinėjamų civilinių arba baudžiamųjų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai.

Ordinariniame arba paprastame rejestre įrašytos visos eilinės Vilniaus konfederacijos teismo jurisdikcijai priklausiusioje teritorijoje įvykdytos kriminalinių nusikaltimų bylos. Sumariniame arba piniginiame rejestre fiksuoti visi finansiniai nusikaltimai: skolų negražinimas, išvaymas iš dvarų, sutarčių nesilaikymas, pabėgusių valstiečių priėmimas ir kt.

Aprašant fondo Nr. 13 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas nefondinių bylų jame nerasta. Tvarkant bylas, taip pat buvo nustatyta, kad senas šio fondo pavadinimas „Vilniaus konfederacija“ yra nevisiškai tikslus, todėl jam buvo suteiktas naujas pavadinimas - „Vilniaus konfederacijos teismas“.

Fondo Nr. 13 (SA) apyrašui Nr. 1 iš pradžių priklausė 3 bylos, po pertvarkymo į jį buvo įrašytos 8 (aštuonios) Vilniaus konfederacijos bylos perkeltos iš fondo Nr. 20 (SA) „Vilniaus žemės teismas“ apyrašo Nr. 1. Šios nefondinės bylos buvo rastos, 2000 m. LVIA pradėjus sudarinėti Senųjų aktų (SA) fondų pirmuosius apyrašus, kurių apskaitos priemonėmis iki tol buvo I. Sprogio ir N. Gorbačevskio katalogai. Fondo Nr. 20 (SA) „Vilniaus žemės teismas“ apyrašas Nr. 1 tapo pirmuoju naujai sutvarkytu Senųjų aktų apyrašu. Tuomet buvo nutarta, kad įrašyti nefondines bylas į jiems priklausančius fondus bus tikslinga, tik naujai pertvarkius visus arba didžiąją dalį archyvo apskaitoje esančių Senųjų aktų fondų.

Visos vienuolika fondo Nr. 13 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų yra įrištos, jų lapai sunumeruoti, tačiau iš jų tik bylos Nr. 4 (Spr. Nr. 4214) lapai yra suvarstyti virvele bei ji patvirtinta Vilniaus, Gardino ir Balstogės gubernijų revizijos komisijos smalkos antspaudu.

Visi Vilniaus konfederacijos teismo knygose esantys dokumentai parašyti lenkų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 13 (SA) Vilniaus konfederacijos teismo apyrašą Nr. 1 įrašyti 11 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1792-1793 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausiasis archyvistas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 13 „ВИЛЕНСКИЙ КОНФЕДЕРАЦИОННЫЙ СУД“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДОБРАЗОВАТЕЛЕ

Конфедерации – это союзы присяжных дворян в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ), которые заключались для достижения конкретных политических целей при возникновении в стране серьёзного политического кризиса или внешней угрозы.

В 1792 г. в Речи Посполитой вспыхнул мятеж части дворянства, враждебно настроенного против передовых реформ, принятых Четырёхлетним сеймом (1788-1792). Главной целью оппозиционного движения была ликвидация государственного устройства, установленного *Конституцией 3-го мая 1791 года*. Основной формой объединения этой политической силы стали союзы присяжных дворян или конфедерации. Началом их создания стало провозглашение 14 мая 1792 г. в г. Тарговице, расположенного в принадлежавшей Польше части Украины, конфедерации (на польском яз. *konfederacja targowicka*), которую

финансами и войсками активно поддержала Российская империя. Тарговицкая конфедерация с помощью русских войск быстро закрепила свою власть в Польше.

Движение конфедератов быстро охватило и Литву. 25 июня 1792 г. в Вильно была заключена **Генеральная вольная конфедерация ВКЛ** (на польском яз. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*). 11 сентября 1792 г. в Брест-Литовске две конфедерации – *Генеральная Польского Королевства*, ещё называемая Тарговицкой конфедерацией, и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ* объединились в одну **Генеральную конфедерацию Обоих Народов** (на польском яз. *Konfederacja generalna Obojga Narodów*). Даже после создания обеими конфедерациями общих органов власти между ними сохранилось строгое разграничение полномочий.

Генеральная вольная конфедерация ВКЛ поддерживала основные требования политической программы Тарговицкой конфедерации, но при этом не была ей подвластной или зависимой организацией. Это был самостоятельный союз литовской знати и дворян, выдвигавший собственные цели и задачи. Он сформировал свое отдельное руководство и создал по всей ВКЛ строго централизованную систему государственного управления. Одним из главных сторонников и инициаторов конфедерации был князь Шимон Коссаковский.

Примечательно, что в мае-июне 1792 г., ещё перед провозглашением Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, в восточных воеводствах и поветах страны: в Браславе, Полоцке и Орше, при поддержке русских войск, были заключены первые конфедерации местного дворянства.

В начале июня русская армия начала свой поход на Вильно. При приближении врага столица ВКЛ опустела. Город в массовом порядке покидало дворянство, мещане, уехала часть чиновников магистрата. Попытки собрать добровольцев и вместе с войском ВКЛ защищать Вильно оказались неудачными. 9 июня прекратил деятельность Виленский земьянский суд. Прибывшие на заседание судьи Михал Городеньский и Юлиан Помарнацкий констатировали факт, что вечером 8 июня, после оповещения трубачами о приближении неприятеля к городу, судья земьянского суда Игнаций Геральт Товянский по причине срочных личных дел и во избежании его пленения русскими, покинул Вильно. Ввиду этого, оставшиеся судьи и писарь, постановили: отложить судебные заседания до 1 октября и тоже разойтись.

14 июня 1792 г. части русской армии, не встречая на своём пути сопротивления, заняли опустевшую столицу. Одновременно, в сопровождении небольшой отряда в Вильно вошли генерал майор князь Шимон Коссаковский, Я. Рудницкий, братья Мануцци и другие лица, ответственные за подготовку и организацию конфедерации Виленского воеводства. Князь Шимон Коссаковский сразу принял меры против своих политических противников, некоторые из них по его приказу были арестованы и заключены.

Несмотря на давление и призывы, создание конфедерации центрального повета Виленского воеводства проходила тяжело. Ш. Коссаковского поддержала только небольшая группа дворян: судья виленского земского суда Владислав Шадурский, судьи виленского гродского суда Игнаций Швыковский и Филипп Гурский, гродненский подкоморий Францишек Юндзилл, виленский мостовничий Цезарий Саваневский, граничные комиссары Яздовский и Жлобицкий, чашник Томаш Марцинкевич и др. Немало было и колеблющихся, среди них и виленский воевода Михал Иероним Радзивилл, а также активный противник Конституции 3-го мая виленский епископ Игнаций Якуб Масальский, который опасаясь обвинений в сотрудничестве с Россией, ещё в конце мая уехал в Пруссию.

В сложившейся ситуации Ш. Коссаковский решил позаботиться, чтобы виленские мещане присягнули конфедерации. 16 июня, созвав представителей магистрата, он дал им указание, о том что мещане обязаны присягнуть, а в случае их неповиновения, он грозился „дать казакам часок пошуметь в городе“. 17 июня виленский магистрат, вместе с собравшейся в ратуше городской общественностью и цехами, присягнули на верность конфедерации Речи Посполитой. После этого, в костёле св. Казимира при пении *Te Deum laudamus* был дан праздничный салют из пушек.

В последующие дни в Вильно удалось созвать больше дворян. В столицу прибыл активный сторонник конфедерации ливонский епископ и виленский коадьютор Иозеф Казимир Коссаковский. 20 июня у дворца Пацев (Большая улица) собравшейся толпе региментор браславского повета Я. Рудницкий прочитал акт конфедерации. Собравшихся призвали присягнуть „конфедерации Речи Посполитой“ и начали сбор подписей сторонников. В течении шести дней удалось собрать около тысячи подписей.

Важно отметить, что акт конфедерации Виленского воеводства, в отличии от актов Генеральной конфедерации ВКЛ и союзов дворян других воеводств или поветов не был записан в актыные книги Виленского земского суда или конфедерации.

В научной литературе известно лишь об тексте введения акта Виленской конфедерации, датируемой 27 июня, напечатанном 4 августа 1792 г. в приложении газеты „Gazeta Warszawska“. Публикация 27 июня введения акта конфедерации даёт основание предполагать, что она была заключена уже после провозглашения Генеральной конфедерации ВКЛ. В этом документе имеется также упоминание об присоединении конфедерации Виленского воеводства „к генеральной конфедерации литовского народа“.

В противоречии этому, данные, обнаруженные в документах конфедерации Виленского воеводства, хранящихся в Литовском государственном историческом архиве (далее ЛГИА) дают основание утверждать, что канцелярия данной конфедерации начала действовать уже 25 июня. В тот день была заведена актыная книга конфедерации Виленского воеводства, в которую был вписан акт Генеральной конфедерации ВКЛ.

25 июня 1792 г. также было сформировано руководство конфедерации Виленского воеводства, в которое вошли маршалок и шесть заседателей (на польском яз. *konsyliarz*). Маршалком был избран Игнаций Швыковский, а заседателями: Филипп Гурский, Ежи Стемпковский, Ян Гейкинг, Фердинанд Гедройць, Антоний Пиотровский и Иозеф Дидиньский. От Виленской конфедерации в генералитет Генеральной конфедерации ВКЛ были делегированы двое заседателей: витебский воевода Иозеф Доминик Коссаковский и виленский стольник Марцин Гедройць.

В тоже самое время начал действовать Виленский конфедерационный суд и канцелярия. Вначале канцелярией ведал писарь Фердинанд Контрим, а в 1793 г. его заменил Габриель Шадурский. Основным документом, регламентировавшим создание и компетенцию конфедерационного суда был универсал Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, принятый 17 августа 1792 г. об учреждении судов первой и высшей инстанции. В Литве была введена двухступенчатая система конфедерационных судов.

Виленский конфедерационный суд был судом первой инстанции. Важно отметить, что заседатели Виленской конфедерации одновременно выполняли и функции судей. Например, в актовой и поточной книге этого суда упоминаются: председательствующий маршалок Игнаций Швыковский, заседатели Филипп Гурский, Ежи Стемпковский и Ян Гейкинг. Это значит, что заседатели участвовали в управлении органами власти конфедерации и вершили правосудие в его суде.

Конфедерационному суду Виленского воеводства, как и другим судам первой инстанции было вверено рассматривать дела, совершенные после провозглашения акта Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, то есть после 25 июня 1792 года. Он должен был решать дела о разных преступлениях (*sprawy wszelkie uczynkowe*) и о захвате имений (*expulsio*). Необходимо отметить, что этот суд являлся сословным судом, рассматривавшим все гражданские и уголовные дела, где одну из сторон представлял дворянин.

В конфедерационном суде рассматриваемые дела заносились в особые реестры. Первый, реестр уголовных дел (*regestr taktowy*), состоял из криминальных преступлений, совершенных на месте суда и нарушивших его безопасность. Второй, денежный реестр (*regestr sumaryjny*), был предназначен для фиксации дел об изгнании и захвате имений, а так же для записи разного вида неподчинения решениям Виленской конфедерации. В третий, обыкновенный реестр (*regestr ordinaryjny*), заносились все уголовные дела, совершенные на территории центрального повета Виленского воеводства.

Судебные решения (декреты) в конфедерационном суде принимались большинством голосов. При равном количестве голосов решающим было мнение маршалки. Расследовать дела и вести допросы должны были по меньшей мере двое заседателей или заседатель и писарь. Заседания конфедерационного суда проходили ежедневно, кроме воскресений и

праздничных дней. Вызовы в суд выдавали с подписью маршалки Виленской конфедерации Игнация Швыковского. Лицо вызванное в суд обязано было явиться в течении двух недель. Вызовы в суд вручали возные, которые должны были ему присягнуть. Решения конфедерационного суда Виленского воеводства можно было обжаловать в суде высшей инстанции Генеральной конфедерации ВКЛ.

Документы Виленской конфедерации в его канцелярии велись прецизионно. Так в актовую крепостную и поточную книгу с 25 июня 1792 г. по 30 сентября 1793 г. были записаны 572 документа, среди которых большая часть являются нотариальными – это акты купли-продажи недвижимого имущества, завещания, долговые обязательства и пр. Другие акты состояли из разного вида судебных документов (обдукций, свидетельств о вызове в суд и пр). Все документы записывались в присутствии судей, а актикацию - запись в актовую книгу, своими подписями подтверждали писарь и его помощник регент.

Документы судебной канцелярии можно разделить на акты публичного и частного характера. Публичные документы – это решения, распоряжения, циркуляры, указания, регламентирующие деятельность Виленской конфедерации. Документами частного характера являются акты, подтверждающие права лиц на недвижимую собственность, завещания, торговые сделки, договора, свидетельства о выполнении процессуальных действий. Часть документов, внесённых в судебные книги Виленской конфедерации – это актикации квитанций, выданных русскими войсками за реквизированный фураж и провиант, а также реестры материального ущерба причиненного этими войсками.

Решения, которые принимали конфедерационные суды первой инстанции часто вызывали недовольство дворянства, так как чиновники местных конфедераций кроме судебной деятельности выполняли разные административные и финансовые поручения генералитета ВКЛ, поэтому свою судебскую работу делали довольно поверхностно. Часто судьи этого суда выбирались из подручных для „одной партии“ людей, вследствие чего, они немогли решать дела беспристрастно.

Одной из основных задач для этих судов была борьба с политическими противниками конфедерации и их правовое преследование. Широкий общественный резонанс получило дело, рассмотренное Виленским конфедерационным судом, в котором обвинения были предъявлены активному защитнику мещанских прав, члену Задворного ассесорского суда Игнацию Грабовскому. 16 декабря 1792 г. суд обвинил И. Грабовского в стремлении упразднить шляхетские привилегии, в братании с виленскими мещанами, в подстрекательстве их против дворян, в поощрении самоуправления, а также в враждебных действиях против конфедерации. И. Грабовский три раза вызывался в суд, но не явился. 16 января 1793 г. Виленский конфедерационный суд заочно принял решение по этому делу. И. Грабовский был приговорен к инфамии (лишение чести и гражданских прав). Судебным

декретом на его имение Медники и в нём находившееся движимое имущество был наложен арест (секвестр). Позже И. Грабовский оспорил это судебное решение и добился, чтобы дело было пересмотрено в его пользу.

Сложившееся положение вынудило генералитет ВКЛ 20 марта 1793 г. принять решение о восстановлении деятельности традиционных земских судов. Перемены в судебной системе коснулись и Виленского воеводства, где начал действовать земский суд. Несмотря на это, Виленский конфедерационный суд не был упразднён. В его компетенции осталось только рассмотрение дел непосредственно связанных с деятельностью местной конфедерации и её должностных лиц.

16 сентября 1793 г. сейм Речи Посполитой постановил распустить Тарговицкую конфедерацию. В тот же день была упразднена и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ*, прекратили свою деятельность и суды местных поветовых конфедераций. Местные конфедерации также получили указания - до 1 октября акты и протоколы заседаний передать канцеляриям поветовых земских судов. 30 сентября 1793 г. маршалок И. Швыковский и заседатели: Е. Стемпковский, Ф. Гедройць, А. Пиотровский и Я. Гейкинг передали дела конфедерации Виленского воеводства в ведение Виленского земского суда.

После ликвидации в 1795 г. Речи Посполитой Виленский земский суд продолжил свою деятельность, а в 1831 г. царским указом он был упразднён. Его дела и архив были переданы Виленскому уездному суду.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

Виленский уездный суд, в ведении которого находились документы Виленского земского, городского и др. судов от сентября 1852 г. по июль 1855 г. передал Виленскому центральному архиву древних актов 768 дел. В передаточной описи этих дел указаны и 5 дел Виленской конфедерации. Вероятно, центральному архиву древних актов было передано большее количество дел этой институции, просто в передаточной описи они не были указаны. Все дела Виленской конфедерации были получены в переплёте с пронумерованными листами, но непрошнурованные и без печатей.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Виленская конфедерация в каталоге проходила как отдельная группа дел, имевшая 3 единицы (Гор. № 5370-5371). Н. Горбачевский все дела в каталоге назвал реестрами Виленской конфедерации. Кроме этого, два дела в каталоге получили один номер (Гор. № 5371). Самым древним являлся документ с 1792 г., самым поздним с 1793 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Малое количество дел, относящихся к Виленской конфедерации, можно объяснить тем, что Н. Горбачевский их ошибочно идентифицировал, присоединив к группе дел Виленского земского суда.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Виленская конфедерация проходила также как отдельная группа дел, имевшая 3 единицы (Спр. № 5358-5360). И. Спрогис распределил дела по типу документов на протоколы и реестры Виленской конфедерации. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание, в 1948–1951 гг. фонду „Виленская конфедерация“ был присвоен № 13.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд „Виленская конфедерация“. Печатный каталог И. Спрогиса использовался как учётный документ фонда № 13. По нему фонду принадлежали 3 дела Спр. № 5358-5360.

В 1968 г. из россыпи документов, относящихся к деятельности Виленской и других конфедераций была составлена опись № 2 фонда № 13 „Виленская конфедерация“. В эту опись вошли 4 дела, хронологические рамки которых 1768-1793 гг.

В 1985 г. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 13 „Виленская конфедерация“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога древних актов И. Спрогиса №

5358-5360 (3 единицы хранения) оказалось в наличии только одно дело, а в описи № 2 – 4 дела. Два отсутствующих дела Спр. № 5359 и № 5360 позже были обнаружены. В то время по архивному учёту в фонде № 13 учтено семь дел.

В 2021 г. была составлена новая опись № 1 фонда № 13, которая была пополнена 8 (восемью) делами. В тоже самое время старое название фонда „Виленская конфедерация“ изменено на „Виленский конфедерационный суд“.

В 2021 г. также была усовершенствована опись № 2 фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“, дела которой состояли из россыпи документов. Каждому документу был составлен отдельный заголовок на литовском и русском языках, установлены хронологические границы, указано количество листов и и др. особенности.

В новосоставленной описи № 1 фонда № 13 “Виленский конфедерационный суд“ учтены 11 (одиннадцать) единиц хранения, а в описи № 2 – 4 единицы хранения.

Итого в фонде № 13 „Виленский конфедерационный суд“ имеется 15 единиц хранения, хронологические рамки которых охватывают 1792-1793 гг.

Первая опись фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“

Недостатки и неточности в описании дел каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2021 г. новой описи № 1 фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“ имеется в наличии 11 единиц хранения. Все дела в новосоставленной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского.

Дела описи № 1 фонда № 13 по виду документов можно распределить: на актовую крепостную и поточную книгу Виленского конфедерационного суда, декретовую книгу; поточные протоколы, протоколы ежедневной административно-финансовой деятельности конфедерации; ординарные, суммарийные, гражданские и др. реестры дел. Хронологические рамки документов 1792-1793 гг.

Актовые крепостные книги составляют разного типа документы: завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, квитанционные и дарственные записи, торговые сделки и пр. В поточные книги вписывались: жалобы, заявления, вызовы в суд,

свидетельства возных о вручении вызовов в суд, обдукции, акты ввода во владения и осмотра места преступления и пр. В декретовых книгах излагались суть и процесс рассматриваемых в Виленском конфедерационном суде гражданских и связанных с ними уголовных дел, выносились по ним судебные решения.

В ординарный или обыкновенный реестр внесены все уголовные дела, совершенные на территории принадлежащей юрисдикции Виленского конфедерационного суда. Суммарийный или денежный реестр предназначен для фиксации дел финансовых преступлений: невозврат долгов, изгнание из имения, прием беглых крестьян и др.

При составлении описи № 1 фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“ нефондовых дел в ней обнаружено. В процессе описания дел установлено, что данное фонду до его усовершенствования название „Виленская конфедерация“ является недостаточно точным, поэтому ему было решено присвоить новое название – “Виленский конфедерационный суд”.

Вначале в описи № 1 фонда № 13 было 3 дела, после усовершенствования она была пополнена 8 (восемью) делами Виленского конфедерационного суда, изъятыми из описи № 1 фонда № 20 „Виленский земский суд“. Эти нефондовые дела были обнаружены в 2000 г. в начале процесса составления первых описей фондов Древних актов, учётными документами которых до этого являлись каталоги И. Спрогиса и Н. Горбачевского. Опись № 1 фонда № 20 „Виленский земский суд“ стала первой новоусовершенствованной описью Древних актов. Тогда было решено, что нефондовые дела будет целесообразно перенести в им принадлежащие фонды после усовершенствования в архиве всех или большей части находящихся в учёте фондов Древних актов.

Все одиннадцать дел описи № 1 фонда № 13 переплетены и пронумерованы, но из них только листы дела № 4 (Спр. № 4214) прошнурованы и оно подтверждено сургучной печатью ревизионной комиссии Виленской, Гродненской и Белостокской губерний.

Все документы в книгах суда Виленского конфедерационного суда написаны на польском языке. В новоусовершенствованной описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 13 „Виленский конфедерационный суд“ имеется 11 единиц хранения, хронологические рамки которых 1792-1793 гг.

Отдел распространения информации

Старший архивист

Александр Банюсевич